

Божо Ђорић

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЈА, РАЦИОНАЛИЗАЦИЈА И ФЕМИНИЗАЦИЈА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

Од разноврсних тенденција присутних у савременом српском језику у овом раду се разматрају тенденције ка интернационализацији, рационализацији и феминизацији у области творбе речи. Као база за анализу узети су примери изведених речи регистрованих последњих десетак година у средствима јавних информација.

1.0. Тенденција ка интернационализацији

1.1. Под појмом интернационализације¹ овде се схвата коришћење

* Израду овога рада финансирало је Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије у оквиру пројекта 1748 *Терминолошка стандардизација лингвистичкој опису савременог српског језика*.

¹ Тенденција ка интернационализацији у овом тренутку најбоље се показује на примеру оних земаља у којима је у току тзв. транзиција. Обележје овог периода је приватизације на свим нивоима, дакле и на нивоу тзв. мале привреде: свакодневно ничу нове продавнице, угоститељски објекти, занатске и сл. радње. Те нове реалије траже своју етикету, име које ће бити атрактивно, модерно, примамљиво, уочљиво, оригинално, необично. Овакве квалитете, судећи по пракси коју спроводе власници објеката, немају домаће речи, па се решење тражи и налази у страним речима. А та страна реч, која ће послужити као име фирме и са којом се домаћа по степену атрактивности не може мерити, узима се не само из репертоара апелатива, већ и топонима, па чак и антропонима. При томе није битно хоће ли страна реч задржати изворни графички лик, или ће се појавити у адаптираној форми. На *фризерским салонима* стоје имена као *Džuli, Amadeus, Valentino, Leo и њг*. И у називима пицерија, кафића, бифеа, барова, кафеа, посластичарница доминирају страни антропоними, топоними и апелативи: *Milano, Torino, Palermo, Kapri, Monca, Mamma Mia, Gaston, Apolon, Pegaz, Bordo, Vesuvio carozzi, Horoskop, Atlantik, Primavera, Enigma, Bravo, Cicciolina, Opera, Gracija, Flora, Ruzza; Denis, Aida, Šeherezada, Mimoza, Bolonja, Karmen, Odeon, Minjon, Krem*. У именовану својих радњи власници интернационализују и своја имена, па се тако иза назива *Mišel* и *Tomas* крију имена власника *Mихаила* и *Томислава*, а Сузана, власница једног комисиона, својој радњи дала је назив *Suzu*, и то са страном ортографијом. (Исп. о томе детаљније у Ђорић, 1998).

интернационалних (страних) афикса у творби нових лексичких јединица у српском језику. Интернационализација је карактеристична, начелно, за све језике, али однос културних посленика и јавности уопште према најезди страних језичких средстава није у свим срединама исти. Што се србистике тиче могла би се изрећи генерална оцена по којој, начелно, преовлађује беневоолентан однос према страним језичким средствима: готово да би се могло рећи да су врата српског језика широм отворена страним утицајима, а корисницима тог језика препуштено је да сами, кад је то могуће, врше избор између стране и домаће лексеме, између *комијуџера* и *рачунара*, *џринџера* и *шишамџача*, *ехоџомоџрафије* и *улиџра-звук*.

1.2. Лексички фонд неког језика представља, у начелу, скуп *домаћих* и *сџраних* речи, при чему и једне и друге могу, по својој структури, бити неизведене и изведене. Састав ових других најчешће сачињавају елементи истог језика. Изузетак од овога чини класа тзв. *хибридних* речи. Оне нису у целини доспеле из одређеног страног језика већ у њиховој структури препознајемо генетски различите елементе, што значи да се у неким случајевима и не могу, без резерве, сврстати ни у домаће, ни у стране речи. Ова класа речи дељива је, према својој генетској структури, у три групације: а) основни део је страног, а формантски домаћег порекла (*скелар*, *дуџмар*, *машинац*, *нафџаш*); б) основни део је домаћи, а формантски страни (*безобразлук*, *везисџа*, *џњаваџа*, *џњаваџор*, *млекаџија*, *џреваранџ*, *шиџокавизам*); в) оба конституента су страног, али не истојезичког порекла (*ликерџија*, *лоџовлук*).

1.3. На творбеном плану интернационализација се огледа пре свега у сфери *афиксације*. Како су афикси маркирани својом позицијом у односу на одређену базичну формацију, овде ће се посматрати страни формантски сегменти који долазе у позицији префикса и у позицији суфикса. У српском језику се на позицији префикса (широко схваћеног) веома често срећу страна језичка средства које по својој функцији *лич*е на префиксе, због чега се и називају *џрефиксоџидима*. У овом раду ће се, заправо, овим термином именовати сваки страни језички елемент који долази испред какве лексеме и често се понавља у тој позицији. И на суфиксној позицији, како ћемо видети, јављају се у српском језику одређени афикси стране провенијенције.

1.3.1. У српском језику су створене формације по моделу *џрефиксоџид сџраноџ џорекла + самосџална лексема као основа*. Овај општи модел створио је услове за експанзивну творбу која је неочекивано захватила скоро неограничен број основа, укључујући чак и властите именице. Створено је више стотина ових формација сложене структуре.

Међу њима издвајамо следеће фреквентније форманте: **аниџи-** (аниџију-їословенсїво, аниџикњиїа, аниџимилошевићевац, аниџиїрича, аниџиср-бин, аниџисрїски, аниџиїржишени, аниџивуковсїво, аниџи-аниџи), **ауџио-** (ауџиодијаїноза, ауџиодисциїлина, ауџиорефлексија; ауџио-мућкарош, ауџио-сїрдачина, ауџио-звучник); **видео-** (видео-дроїа, видео-дворана, видео-ефектї, видео-екран, видео-електїроника, видео-ера), **їез-** (їез-мо-мак, їез-їочейник, їез-руїа, їез-смер), **еко-** (еко-будућносї, еко-часо-їис, еко-їлуїосї, еко-ланац, еко-раї, еко-їтачка, еко-вићење, еко-зачин, еко-заїовесї), **екс-** (екс-Јуїославија, екс-руководилац, екс-суїруїа, екс-уредник, екс-војник), **еїно-** (еїно-наслеђе, еїно-кућа, еїно-набој, еїно-їросїор), **евро-** (евро-беда, евро-друшїво, евро-исїиї, евро-їо-сланик, евро-војска), **фоїно-** (фоїно-їїра, фоїно-їоїлед, фоїно-їријем-ник, фоїно-їуцањ, фоїно-радња), **їеј-** (їеј-новац, їеј-новине, їеј-окуїљали-шїе, їеј-осїварење, їеј-їлоча, їеј-їокреї), **хїїер-** (хїїер-їлуї, хїїер-сан, хїїер-Србин), **инсїанїї-** (инсїанїї-боїаїаш, инсїанїї-држс-ва, инсїанїї-звезда), **кїч-** (кїч-їример, кїч-їривук, кїч-їроизвод, кїч-їрослава, кїч-слика); **конїра-** (конїра-моћ, конїра-наука, конїра-їрислушкївање), **квази-** (квази-божански, квази-вид, квази-заїо-слен, квази-їрисуїносї), **мїкро-** (мїкро-сїварносї, мїкро-свей, мїкро-їїраї, мїкро-власї, мїкро-заїедница), **мїни-** (мїни-држсва, мїни-їаїице, мїни-ловац, мїни-мушкарац, мїни-насеље), **нео-** (неочейник, неоїравославац, неоїриїоведач, неоравноїорац, неосїааша), **їанк-** (їанк-девојка, їанк-извођач, їанк-јунак, їанк-момак, їанк-одећа, їанк-свирка), **їої-** (їої-сасїав, їої-сїруја, їої-умейник, їої-звезда, їої-звук); **їорно-** (їорно-љубић, їорно-маїла, їорно-машїа, їорно-ме-сечник, їорно-нарашїај), **їосї-** (їосї-AIDS, їосї-анїїибирокрайски, їосї-бровоски, їосї-деїїонски, їосї-хладнорайовски, їосї-Јуїосло-вен); **суїер-** (суїержена, суїердинар, суїербомба). Овоме бисмо могли додати и читав низ других фреквентних форманата страног порекла, врло фреквентних, као што су: *їсеудо-*, *їсихо-*, *радио-*, *ре-*, *рок-*, *їтеле-*, *TB-* и *уїїра-*.

Дубља анализа наведених примера показује неке врло занимљиве податке: а) страна реч *видео*, односно страни творбени елемент *видео* до пре коју деценију није постојао у језику (важи и за друге језике). Али развојем технике овај елемент шири се великом брзином тако да у српском језику има регистрованих преко 130 полусложеница и то у разним спојевима - најчешће у споју са другим страним елементом, али и са домаћим (*видео-будућносї*, *видео-часоїис*, што показује да су могуће и хибридне формације)²; б) међу новом изведеницама са префиксоидом

² Тако Барић, 1980. наводи само 13 потврда за овај први део сложенице.

фойо- има у другом дели највише домаћих основа што значи да из страних основа нису уношене нове речи, тј. нове сложенице, већ су нове речи прављене по моделу *сѣрани ѣрефиксоид + домаћа основа*. Занимљиво је да многи страни префиксоиди, као што су на пример *екс-*, *еко-*, *мез-*, *ѣорно-*, *инсѣанѣ-*, *ѣеј-*, долазе готово без изузетка у спојевима са домаћом лексичком основом, што значи да су оне настајале по општем моделу *сѣрани ѣрефиксоид+домаћа основа*, а да претходно није било позајмљивања које би подразумевало комплетну формацију из страног језика.

1.3.2. Од суфикса који воде порекло из несловенских језика овде ће се издвојити и анализирати свега четири, од којих су два (*-исѣ/a/* и *-изам*) покаткад и спомињана у граматичкој литератури, а два друга нису уопште (*-изација* и *-ијага*).

1.3.2.1. Именице на *-исѣ/a/*,³ судећи по стручној литератури, јасно су маркиране својим пореклом: припадају лексичком слоју *сѣраних речи* (*ѣозајмљеница*, *ѣуђица*) или, још уже и прецизније, подгрупи *инѣтернационализама*. Овакву позицију споменуте именице заслужиле су својим присуством у свим индоевропским језицима, а и у неким угро-фонске групе. Не треба посебно истицати да су главни извор овим речима некада били класични језици грчки и латински, али они нису увек морали бити, а нису ни били, поготово у каснијим епохама, непосредни *језици даваоци*, већ је лексички трансфер могао ићи, и ишао је и преко других језика. Ове изведенице означавају искључиво *лице (особу)*, ало то основно значење прати читав низ побочних значења какви су, на пример: *ѣрисѣалица (следбеник)*, *сѣручњак (сѣецијалисѣа)*, *ѣоседник*, *уживалац*, *вршилац радње*, *ѣворац*, *носилац особине*, *члан (ѣриѣадник)*, *ѣребивалац*, *учесник*, *ѣрималац* и сл.

Уопштено говорећи суфикс *-исѣ/a/* је врло продуктиван у савременом српском језику, али је та продуктивност неједнако распоређена по семантичким скупинама. Врло је продуктиван са значењем *ѣрисѣалице*, *ѣвораца (ауѣора)*, *сѣручњака* и сл., док је у неким значењима, као што су *уживалац*, *учесник* или *ѣоседник*, непродуктиван. РМС име велики број потврда, што говори о његовој великој продуктивности у прошлости, а судећи по новијем материјалу, та је продуктивност задржана до данас.

1.3.2.1.1. Своју продуктивност посебно је очувао у семантичкој скупини *ѣрисѣалица (следбеника)* *каквоѣ учења*, *ѣокреѣа*, *ѣравца* о че-

³ Више о томе у Ћорић, 2000.

му сведоче нове изведенице типа *елиџисџи/а*, *глобалисти/а*⁴, *еџалиџаристи/а*, *мондијалисти/а*, *џаџоџениџисџи/а*, *џоџиџалисти/а*, *фундаментџалисти/а*.⁵ Овај суфикс посебно је продуктиван у образовањима од антропо-нима што показују и следеће нове формације: *деџолисти/а*, *енџелсџисџи/а*, *маџисџи/а*, *стиџаџинисџи/а*, *сџанџукиџи/а*, *џаџчерисџи/а*, *чаџуџескиџи/а*, *џиџиџоџисџи/а*, *слобисџи/а*.

1.3.2.1.2. И у семантичкој скупини *стиџруџњака* (*стиџеџиџалистиџе*) очувао је своју ранију продуктивност, што потврђују примери као што су *ренџсансџисџи/а*, *номенџклаџиџуриџи/а*, *комџиџуџиџерисџи/а*⁶. У ову групуацију иду и примери који према себи имају корелативне формације на *-исџиџика*: *сканџдинаџисџи/а*, *буџарисџи/а*, *иранисџи/а*, *корџеанисџи/а*, *маџкеџонисџи/а*, *слоџвакисџи/а*, *хисџиџанисџи/а* итд.

1.3.2.1.3. Скупина назива *лиџца џрема средџиџву радње* заступљена је у РМС великим бројем примера, а нових потврда нема много, што је последица чињенице да се број самих средстава (инструмената) радње није драстично повећао. Од нових примера издвајамо следеће: *клаџвиџаџиџуриџи/а*, *џиџриџанџлиџисџи/а*, *фанџфарисџи/а*⁷, *џреџџдерисџи/а*, *раџдарисџи/а*. У ову подгрупу, на одређен начин, иде и нова изведеница *снаџиџерисџи/а*. Она је занимљива и по томе што у самом енглеском језику не постоји форма на *-исџи/а*, што сведочи о продуктивности самог суфикса, односно модела *стиџрана основа + суфикс -исџи/а*.

1.3.2.1.4. Ни семантичка скупина *врџиџоџа радње* није богата великим бројем нових образовања. Исп. *инџиџерџуџисџи/а*, *џолџфисџи/а*, *бриџџисџи/а*, *џреџферансџисџи/а*⁸, *кануџисџи/а*.

1.3.2.1.5. Семантичка скупина која значи творца онога што је именовано основинском речи потврђена је у РМС великим бројем примера, а нових образовања је мало. Такви су: *џраџфиџиџисџи/а*, *колумнџисџи/а*⁹, *аџфорисџи/а*.

⁴ Исп.: "...у којој се конзервативнији део Америке ... ставља на страну заштитника националне државе и њеног суверенитета насупротив 'глобалисти' и 'интернационалиста'." НИН, 2611, 11.01.2001.

⁵ Исп.: "Они који су се уплашили свог фундаментализма не дају никоме да друкчији буде него што су они. То су *фундаментџалистиџи*." Време, 521, 28.12.2000.

⁶ Исп.: "Срели смо дивне људе: професоре, инжењере, *комџиџуџиџерисџиџе*..." НИН, 2609, 28. 12. 2000.

⁷ "...потом *клаџвиџаџиџуриџиџа* Били Престон, који је свирао на њиховим каснијим плочама." Време, бр. 521, 28.12.2000.

⁸ "*Фанџфарисџиџи* и *фанџфаролоџи*", Време, бр.423, 28.11.1998. Обе именице стоје у наслову, а употребљене су метафорички.

⁹ Исп. и: "...али у жаргону данашњих *џреџферансџиџа* 'играти по Цукићу' значи играти логично"... Време, бр. 521, 28.12.2000.

¹⁰ Исп.: "*Колумнџисџиџа* лондонског 'Тајмса' Џон Лафланд је зато закључио..." НИН, бр. 2611, 11.01.2001.

1.3.2.1.6. У категорији носиоца особине међу новим примерима издвајамо следеће: *мазохисџи/а*¹¹, *мини-хуморисџи/а*, *реванисџи/а*, *џасивисџи/а*¹².

1.3.2.1.7. У групацији назива лица-члана колектива нове изведенице су: *лобисџи/а*¹³, *јулисџи/а*¹⁴, *есџирагисџи/а*.

1.3.2.1.8. Од назива лица по месту као нове изведененице забележене су: *драџисџорисџи/а*, *кабарейџисџи/а*, *шанкисџи/а*.

1.3.2.2. Суфикс *-из/а/м*¹⁵ јавља се у читавом низу нових образовања каква су: *аџсџиракџисџи/а/м*, *леџализам*¹⁶, *џлобализ/а/м*, *функџионализам*¹⁷, *конџексџиуализам*¹⁸, *хомосексуализ/а/м*, *ауџиориџиариз/а/м*¹⁹, *воаџериз/а/м*²⁰, *џиноранџисџи/а/м*, *шарлаџианиз/а/м*, *џиџаниз/а/м*²¹, *бенсенџиниз/а/м*²². Међутим, све су ово примери разноликих семантичких скупина, што, само по себим не сведочи о великој експанзији овог суфикса. Међутим, има једна семантичка скупина где је овај формант изразито продуктиван и готово свакодневно се граде нова образовања. реч је о атрибутивним називима који се односе на разне доктрине, теорије, идеологије и сл. Исп. примере као што су: *алиџиз/а/м*, *брозиз/а/м*, *ведринизам*²³, *денџиз/а/м*, *џорбачевиз/а/м*, *енвериз/а/м*, *живковиз/а/м*, *кардеџиз/а/м*, *лабаниз/а/м*, *маоиз/а/м*, *реџаниз/а/м*, *сомосиз/а/м*, *слобиз/а/м*, *санџиниз/а/м*,

¹¹ Исп.: „Уосталом, била је то веома мучна представа на ‘Палми’, призор за доследне ТВ *мазохисџије* или оне који такви тек постају.” Глас јавности, 14.12.2000.

¹² РМС има *џасивизам*.

¹³ Исп.: „Специјалисти за комуникацију, стручњаци паблик рилеџнса названи *лобисџи*.” Блиц, 26.11.1999.

¹⁴ ЈУЛ = Југословенска левица (политичка странка).

¹⁵ Детаљније о овоме у Ћорић, 2001-а.

¹⁶ Исп.: „Зато је важно поверење које људи имају у Коштуничин лични интегритет, као и његов чувени *леџализам*, *џтрадиционализам*, склоност ка тражењу извесног историјског континуитета...” Време, 18.01.2001.

¹⁷ Исп. пример из текста о архитектури: Принцип табуле раза – поруши, почисти, изгради, тако штедро испољен у време владавине радикалног *функџионализма* концептом контекстуалности потпуно је одбачен. Време, 18.01. 2001.

¹⁸ Исп. пример из чланка посвећеног архитектури двадесетог века: „Идеја континуитета уско је повезана са егзотичном представом стања ствари и експлицитно је испољена у покрету *конџексџиуализма* седамдесетих.” Време, 18.01. 2001.

¹⁹ Исп.: „Пре одлучног дана, он је изводио фрагментарне ударе, без личне храбрости да прекорачи хаотични *ауџиориџиаризам* и крене у чисту тиранију.” Глас јавности, 14.12.2000.

²⁰ Исп.: „...и још понеки посматрач да говори о *воаџеризму* и *еџибиџионизму*...” Време, 26.12.1998.

²¹ Исп.: „Ко год да се сећа легендарног наступа Саше Шандорова...исувише добро зна колико би било тешко досегнути и надмашити тај звездани тренутак домаћег *џиџанизма*...” Време, 2.01.2001.

²² Исп.: „*Пайриџизам* и *бенсенџинизам*.” Глас недеље бр.11, 17.02.1999.

²³ Исп.: „*Ведринизам* – глобална амбиџија Француске.” Време, 18.01.2001.

сѣаљиниз/а/м, ѿачериз/а/м, ѿиѿиоиз/а/м, ѿуђманиз/а/м, франкиз/а/м, хоѿиз/а/м, чаушескиз/а/м, шајбериз/а/м, шешељиз/а/м, шувариз/а/м и сл. Међу наведеним примерима има и таквих који се не тичу само доктрина и терија, већ и модела власти (*сѣаљинизам, слобизам, брозизам, франкиз/а/м* и сл.), типа политичког деловања (*шешељизам*) и сл.

1.3.2.3. У савременом српском језику се, као веома погодно средство извођења именица са значењем имена радње или процеса, појавио - у граматичкој литератури - непознати формант *–изација*.²⁴ Формант *–изација* долази претежно на творбене основе страног порекла, али у најновије време, како смо видели, ни хибрдне формације нису реткост, посебно онда кад се у основи налазе антропоними и топоними. Овакве изведенице мотивисане су претежно именицама, а у мањем броју и придевима. Како је реч претежно о друштвено-политичкој лексици, специфичност значења огледа се у томе што творбене основе имају опште не-предметно значење у већини примера.

1.3.2.3.1. У категорији десупстантивних деривата основинске речи припадају веома различитим лексичким групацијама, што даје посебан печат семантици изведеница.

У творбеној основи налазимо:

а) имена географских појмова: *балканизација, боснизација, бенелуксизација, београдизација, берлинизација, сарајевизација, скандинавизација, вијетнамизација, иранизација, јуѿославизација, јуѿословенизација*;

б) имена људи: *ѿиѿиоизација, ѿуђманизација, шешељизација, божовићизација, сѣаљинизација, дестѣаљинизација, дехоѿизација, дематоизација, декардељизација, максфелизација*;

в) имена удружења, покрета, странака, доктрина: *масонизација, ЈУЛизација, авној изација, аѿеизација, динасѿизација, ајаѿолизација*;

г) имена разних других појмова: *аѿсурдизација, вашаризација, вестернизација, ваучеризација, шилинѿизација, доларизација, сѿиѿизација, есѿградизација, роботизација, саѿелизација, сеѿменѿизација, фолклоризација*;

1.3.2.3.2. Кључно значење деадјективних изведеница могло би се овако описати: *чињeње нечeга никаквим*. Из обимног материјала издвајамо: *аморализација, биѿоларизација, целeбрализација, дебилизација, рурализација, сакрализација, емоционализација, фундаменѿализација, хидроѿенизација, ирационализација, нуклеаризација, оѿѿимализација, ѿерсонализација, ѿриваѿизација, ѿривѿјализација, сексуализација* итд.

²⁴ Детаљније о овоме у Ћорић, 1999.

1.3.2.3.3. У једном примеру основа је чак и синтагматског порекла: *ӣрећесвей̄изација*.

1.3.2.4. Суфикс *-ијага*²⁵ веома је продуктиван у савременом српском језику: деривати препознатљиви по овом форманту чине отворену класу речи која се интензивно попуњава новим јединицама. У функцији основинских речи у овим формацијама налазимо по правилу именице. Сасвим изузетно у основи се могу срести придев или глагол. Овај суфикс је врло чест у неологизмима. Свим таквим новим структурама подстицај је изгледа била именица *олимпијага* у значењу *олимпијске ӣре* (где је суфикс *-ијага* преформулисан у значење - игра, приредба, смотра са такмичарским елементима). Значење *ӣра* проширило се у савременом језику на сваку *смоӣру*, *ӣприредбу*, *забаву*, *настӣуи* и сл. где има више учесника, а творбена основа не информише више само о пореклу учесника приредбе већ о елементу који је за ту приредбу битан и који је послужио као разлог окупљања већег броја људи. Једина нит која повезује старија образовања (типа *балканијага*) и ове неологизме јесте такмичарски карактер саме приредбе: он је и даље присутан, али је сада нижег интензитета и није доминантан. А каткада се и ова нит киди и суфикс *-ијага* значи напросто *ӣприредбу забавној карактӣера*. Битан елемент, који ове називе повезује, сада постаје традиција одржавања приредбе, њено мање више редовно понављање. Овај сегмент омогућио је појаву изведеница на *-ијага* и у образовањима која не значе приредбу већ напросто повремено окупљање веће групе људи. А како је у језику присутна свест о томе да је у питању формант страног порекла, развила су се у језику и стилски маркирана образовања, као последица везе домаће и/или одомаћене основе и овог страног форманта. Отуда наш материјал међу неологизмима има углавном индивидуализме и околионализме.

1.3.2.4.1. У већини ових неологизама суфикс *-ијага* значи, широко схваћено, *ӣприредбу*, а творбена основа обично информише о ономе што је за ту приредбу најбитније. Тако оснивинска реч може да значи: инструмент, средство помоћу кога се такмичење одвија (*балонијага* <балон, *бициклијага* <бицикл, *гитаријага* <гитара, *ролеријага*²⁶ <ролер, *кесијага* <кеса²⁷ и сл.), кулинарски специјалитет чији се квалитет оцењује (*кобасицијага* <кобасица,²⁸ *роштиљицијага*²⁹ <роштиљ, *куленијага* <кулен,

²⁵ Детаљније о овоме у Ђорић, 2001-б.

²⁶ Исп. „*Ролеријага* по угледу на такмичења која се одржавају у свету....”. Политика, 14.4.1998.

²⁷ Уз изведеницу стоји објашњење: такмичење обесних младића у гађању пролазника пластичним кесама са водом. Исп. Шипка 1998.

²⁸ Исп.: „...протеклог викенда у Турији, војвођанском селу које се налази у Гинисовој књизи рекорда, на традиционалној *кобасицијаги*.” Блиц 1.3.1999.

сланинијага <сланина³⁰), пиће (*ививијага* <пиво), уметничко дело чија се вредност оцењује (*стиријијага* <стрип, *стихијага* <стих), али и неки пољоприврени производи (*босијанијага* <бостан)³¹. Необична је изведеница *парковијага* (<парк)³².

Њима су блиски деривати у чијој се основи налази име уметника чије се дело изводи на приредби (*нушићијага* <Нушић, *шуберџијага* <Шуберт, *вајнеријага* <Вагнер, *бекеџијага* <Бекет, *ерићијага* <Ерић) и сл.³³ Именица *деканијага* (<декан) је индивидуализам, а скројена је 1998. године у време студентских протеста против наметнутих декана.³⁴

Посебну групацију чине изведенице чија основа информише о томе коме је приредба намењена: *бруцошијага* <бруцош³⁵, *јравнијага* <студенти правних факултета, *филозофијага* <студенти филозофских факултета, *медицинијага*³⁶, *грађевинијага* и сл. Изведенице овог типа значе заправо сусрет, скуп студената сродних факултета (чија имена фигурирају у творбеној основи) из различитих универзитетских центара, а такмичарски карактер ових сусрета није доминантан.

Структурно-семантички необичан је дериват *дедамразијага*³⁷: прво, ова приредба нема такмичарски карактер и друго - једина је која има у основи две именице.

Глаголске основе, и то домаће, налазимо само у три изведенице: *јуџанијага* и *ишијага*. Ова прва, потврђена у наслову једног новинског чланка³⁸, необичне је структуре: између основе и суфикса уметнут је конектив *-ан-*.

²⁹ Овде *рошић* значе јело од меса, а не сам уређај који се једнако тако зове.

³⁰ Исп.: „Традиционална 14. међународна ‘Сланинијага’ почела је у суботу у Качареву.” Глас јавности, 18.2.2001.

³¹ Манифестација у Смедереву произвођача лубеница и диња (према информацији на ТВ, 29. јула 2002. године).

³² Исп.: „Традиционалну ‘парковијагу’ чији је домаћин ове године био Национални парк Ђердап посетила је др Анђелка Михајлов...” Политика, 27. јул 2002.

³³ Исп. и *шмијијага* у Шипка, 1998.

³⁴ Изведеница је регистрована у Дневном телеграфу 27.11. 1998, а инспирисана је ‘утакмицом’ балонима на једном студентском протесту.

³⁵ Новоуписани студент универзитета.

³⁶ Исп.: „У Тивту је одржана МЕДИЦИНИЈАДА”. Побједа, 30.4. 98.

³⁷ У наслову једне новинарске вести стоји: ДЕДАМРАЗИЈАДА У БЕОГРАДУ. А у чланку се ова именица опет јавља: „За 2000 малишана ... општински одбор Црвеног крста...организоваће сутра ‘Дедамразијагу’...на којој ће деца до 10 година бити подељени новогодишњи пакетићи.” Блиц, 27.12.1999.

³⁸ Исп.: „Туџанијага у Мокрину”. Глас јавности, 12.4.2001. (У овој вести даље, поред осталог, стоји: ...на Велики петак почеће “Ускршње свечаности 2001.” у Мокрину и 11. светско првенство у туцању ускршњих јаја.) Није нам познато да ли се ова манифестација доиста тако зове или је реч *јуџанијага* индивидуална творевина новинара.

2.0. Тенденција ка рационализацији

2.1. Под овим појмом подразумевамо рационално, економично коришћење језичких средстава путем кондензације, односно краћења већих номинативних јединица. На деривационом плану, а тај план нас у овом раду занима, ова тенденција посебно долази до изражаја у тзв. *универбизацији (универбацији)*.³⁹ Шире гледано *универбизација* представља творбени поступак помоћу кога се вишечлане номинативне синтаксичке конструкције трансформишу у номинативну јединицу од једне речи, без промене у значењу. У српском језику такво скраћивање ширих синтагматских назива врши се помоћу модела суфиксалног типа. Овим механизмом деривационе редукције поједини предмети (појмови) добијају формално двојаку номинацију: једна је представљена синтагматском формацијом, а друга семантички еквивалентном именичком изведеницом. У комуникативном смислу између ових двојних назива за исти предмет семантичке разлике нема. Ова друга, секундарна номинација представља, поред осталог, штедњу језичког материјала. Наиме, оријентација ка рационализацији у коришћењу језичких средстава довале је до формалног преображаја двокомпонентне номинативне јединице у простију једнокомпонентну номинативну јединицу.

2.2. Тако је синтагматски назив *јенералне њроба* универбацијом преображен у именицу *јенералка*, присутну у позоришном и спортском жаргону, одакле улази и у друге језичке сфере; та иста реч, у друкчијем амбијенту, представља унувербизацију синтагме *јенерална ојправка* (мотора). Овакав модел универбизације веома је продуктиван у српском језику (Ћорић, 1996), што показују примери типа: масовна сцена = *масовка*, моторна тестера = *мојорка*, нуклеарна централа = *нуклеарка*, саобраћајна несрећа = *саобраћајка*, тотална штета = *шошалка*, неонска цев = *неонка*, Топчидерска река = *Тојчигерка*, мултинационална компанија = *мулџинационалка*⁴⁰. На плану садржаја међу члановима наведених парова номинација нема разлике, али је зато разлика на плану израза очита. Осим разлике на плану израза, уочљива је и разлика у погледу раширености у сфери комуникативне употребе: сложени назив припада стандарднојезичкој сфери, док је универбизована форма карактеристична, пре свега, за разговорни и професионални језик.

2.3. Модел са суфиксом *-ка* није и једини по коме се граде кондензоване формације. Кад је управни члан двокомпонентне синтагматске

³⁹ О овоме детаљније у Ћорић, 1996.

⁴⁰ Исп. „Жртве туже *мулџинационалке*”. (У наслову, Политика 8.12.2002. Односи се на синтагматски назив - мултинационална компанија).

номинације именица мушког рода, онда се у крајњој етапи кондензације тај члан представља и другим суфиксима, као што је *-ац*, на пример. Тако се помоћу овог модела синтагматске номинације типа *анониман човек*, *емоџиван човек*, *креаџиван човек* могу трансформисати у краће форме типа *анонимац*, *емоџивац*, *креаџивац* и сл. (Исп и: *физикалац* = *физички радник*, *аџресивац* = *аџресиван човек*, *деџресивац* = *деџресиван човек*, *марџиналац* = *марџинална личност/човек*, *бисексуалац* = *бисексуалан мушкарац*, *наивац* = *наивни умеџник / наивни човек*, *каубоџац* = *каубоџски филм*, *минималац* = *минимални лични доходака*, *џеренац* = *џеренско возило*.) Фамилијарна комуникација зна и за реч *гаџинац* = *гаџински уџрављач* (ТВ). У одређеном смислу заједно са напред наведеним примерима иду и изведенице, такође настале деловањем закона језичке економије, али са нешто друкчијим распоредом полазне номинације. За разлику од напред наведених примера, деривати који следе резултат су кондензације сложеног назива код кога је зависни конституент синтагматске номинације с десне стране главног конституента: *џрвоџимац* = *џрач џрвоџ џима*, *муџовац* = *џриџадник МУП-а*, *сџеџјалац* = *џриџадник сџеџјалне јединице*, *бензинац* - *ауџо на бензински џоџон* итд.⁴¹

2.4. Истраживања су показала да у српском језику постоје и други творбени типови за образовање краћих номинативних јединица семантички еквивалентних каквим синтагматским конструкцијама. У творби учествује неколико суфикса веће или мање продуктивности. За ову прилику издвојили смо универбизоване формације настале помоћу суфикса *-ић*, *-иџа*, *-ка*, *-џак/-њак* и *-анер*.

2.4.1. Суфикс *-ић* познат је у српском језику пре свега као деминутивни формант. Међутим, у разговорном језику јавља се у друкчијој улози. Он је овде формант универбације, што показују примери типа: *џорнић*, *минић*, *љубић*, *кримић*, *џриџић* и сл. Према њима стоје семантички еквивалентне формације: *џорно филм*, *мини сукња*, *љубавни роман*, *кри-*

⁴¹ Примери различитих модела универбизације каткада су поређани један поред другог. Тако у једном новинском тексту (Вечерње новости, 29.9.95) обе напред наведене универбизоване форме, и ону на *-ка* и ону на *-ац*. У једном чланку у наднаслову стоји: **После једномесечног дослужења војног рока**, а у наслову - **СЕПТЕМБАРЦИ У ЦИВИЛКАМА**. Наравно, ове изведене лексеме не вреди тражити у речницима српског језика, јер их тамо нема. Стандардна номинација која је послужила за универбацију у првом случају гласи - *војници септембарске класе 1994*, а у другом случају је реч о синтагматском називу - *цивилна одећа*. Независно од тога је ли новинар сам сачинио ове формације или их је узео из војничког жаргона, чита је предност краћих форми: и са становишта економичности израза, али и као ефектне стилске форме. Ово су релативно свеже универбизоване форме, бар што се њихових потврда у језику штампе тиче. Проћи ће много времена док их поново нађемо на страницама неког листа.

минални филм, црџани филм. У прва два примера налазимо модел за који је карактеристично да су изведенице мотивисане индеклинабилним деловима сложеније номинације (*џорнић* = *џорно филм*, *минић* = *мини сукња*), а у друга два примера имамо модел са окрњеном придевском основом (*љубић* = *љубавни роман*, *црџић* = *црџани филм*). Принциписки гледано сличних модела творбе универбизованих форми, али са другим сификсима, као што ће се видети, има још у разговорном језику. Овакви универби, чини се, представљају не само погодно средство кондензације израза, већ и згодан начин елиминисања индеклинабилног члана сложеног назива.

2.4.2. Суфикс *-ица* је један од најпродуктивнијих суфикса у српском језику, а одликује се, поред осталог, вишезначношћу. У разговорном језику су посебно занимљиви примери универбизованих изведеница са овим суфиксом према којима стоје семантички еквивалентне формације са индеклинабилним диференцирајућим чланом. И дужа, а поготово краћа номинација су средства омладинског жаргона, али се, као економичне форме, срећу и у свакодневном говору осталих људи, а одатле улазе и у медије. Семантички парови типа: *дуксерица* = *дукс мајица*, *левисице* = *левис џанџалоне*, *џенисице* = *џенис џаџице*, *миница* = *мини сукња*, *рибокице* = *рибок џаџице* показују да изведена именица (*универб*) има јединску или множинску форму, што зависи од карактера основног члана сложенијег назива

2.4.3. Суфикс *-ка* је веома раширен у српском језику, а налази се у разним творбеним категоријама. У разговорном језику срећемо га у универбизованим формацијама типа *саобраћајна несрећа* = *саобраћајка* (о којима смо напред већ говорили). Овде тај исти суфикс посматрамо у функцији универбизације сложенијих номинативних јединица са индеклинабилним првим делом. Реч је о паровима типа: *левиске* = *левис џанџалоне*, *хулахойке* = *хулахой чарџе*, *адигаске* = *адигас џаџице* и сл. (Овакав творбени тип није непознат ни лексикографској литератури, што се види из образовања какво је нпр. *дизелка* = *дизел локомотива*.) Примери као *левиске* и *левисице* упућују на појаву творбене синонимije код неких универба.

2.4.4. Суфикс *-џак/-њак* је доста продуктиван у српском језику, а налазимо га и у читавом низу универбизованих формација. Овакви универби значе и лица и ствари, што показују примери типа: *кулџурњак* = *кулџурни радник*, *џруињак* = *џруи секс*, *џерверзњак* = *џерверзан човек*, *лаџњак* = *лаџни новац*⁴², *џозоришњак* = *џозоришни умеџник*, *џолов-*

⁴² Наравно, крате се и други синтагматски називи са истим одредбеним чланом,

њак = *йоловни ауио*, слободњак = *слободни умејник*⁴³, *шерејњак* = *шерејни камион/воз*, мировњак = *мировни йосредник*, народњак = *народна йесма/иџра*, извођач народне музике, *йриядник народне сџранке* (аналогно томе и - забавњак = *извођач забавне музике*).

2.4.5. Суфикс *-анер* се не среће у граматичкој литератури, али га зато има у разговорном језику, што се види по универбизованим образовањима типа *йласџиканер* = *йласџични џањир*,⁴⁴ *йерзијанер*=*йерзијски ћилим*, *авлијанер* = *авлијски йас* (пас без педигреа) и сл.

3.0. Тенденција ка феминизацији

3.1. Под феминизацијом подразумевамо стварање маркираних женских формација према немаркираним формацијама граматичког мушког рода. Ова појава посебно је присутна у називима занимања, широко схваћених, где доминирају формације које су граматичког мушког рода, али се, као неутралне јединице, употребљавају и за мушко и за женско. У таквим називима све чешће се помоћу одређених форманата формирају називи за бића женског пола, типа *минисџрица/минисџарка*, *доценџкиња*, *йпредседница*, *власница* итд.⁴⁵

3.2. Ми ћемо овде скренути пажњу на феминизацију у сфери антропонима.⁴⁶ Зна се да српску службену ономастичку формулу карактерише двокомпонентни модел састављен од личног имена и презимена. Прва компонента формуле (лично име) у принципу поседује диференцијацију у погледу пола (*Драјан* : *Драјана*), док код друге компоненте таква диференцијација изостаје (*Драјан Пејровић* : *Драјана Пајровић*). Овај дводелни начин идентификације лица обавезан је у административно-правној сфери и може се, са становишта књижевног језика, сматрати стандардном (нормативном) антропонимском формом. Међутим, ова пуна антропонимска комбинација није и једина могућност именовања лица као индивидуе. Наиме, у неким функционалним стиловима поред двокомпонентног користи се и једнокомпонентни модел сачињен само од имена или само од презимена. При идентификацији особе женског пола ретко ће се употребити само презиме без имена, тј. ретко ће се казати *Пејровић је дошла*, из одређених граматичких разлога.

3.2.1. Међутим, изван официјелне употребе могу се, у неким функционалним стилевима, јавити и такве презименске форме које се по

односно овај универб може да именује разне појаве које су *лажне* (рецимо – лажни потез у спорту, с циљем да се противник завара, затим лажни накит итд.).

⁴³ Исп. и *слободњак*=*слободни ударац*, у спортском такмичењу.

⁴⁴ Наравно, нема никаквих препрека да се, рецимо, и други предмети од пластике не назову на исти начин (исп. нпр. *йласџиканер*=*йласџични йишиољ* и сл.).

⁴⁵ Исп. Ћорић, 1990.

⁴⁶ Исп. о томе више у Ћорић, 1997.

својој формалној структури разликују од официјелног лика презимена и које могу бити интересантне и са становишта творбе речи. У таквим именувањима женских особа јасно се препознају два сегмента: један је официјелно презиме (функционише као творбена основа), а други је творбени формант (суфикс). Два су таква форманта: *-ка* и *-ова/-ева*. У творбеном поступку добијају се изведенице *Пејровићка* и *Пејровићева*, обе мотивисане официјелним презименом *Пејровић*. Овакве формације не припадају српском стандардном језику, мада је некада постојала тежња да се ови ликови укључе у стандардну норму. Према томе, лица женског пола имају две другостепене детерминације, од којих је једна неизведена и поклапа се са официјелном формом презимена, а друга је изведена. У српском језику, међутим, то нису презимена већ презименске варијанте: оне никада не долазе у комбинацији са личним женским именом, већ искључиво самостално.

3.2.2. Ове изведене ликове, у недостатку бољег назива, межемо назвати *женским њрезименским варијанцама*. Разлози формирања женских презименских варијаната су социолингвистичке природе. У српском језику у принципу само мушкарца у неофицијелним приликама спомињемо по презимену без имена. Немогућност обраћања женској особи презименом без имена (или каквом заменом за име) надомешћује се, поред осталог, прављењем специјалних творбених формација. Ове официјелним презименом мотивисане формације представљају истовремено и уступак природном роду носитељке презимена: женска презименска варијанта сасвим се лепо уклапа у морфолошку парадигму карактеристичну за именице типа жена, односно придеве женског реода: *Пејровићка, Пејровићке, Пејровићки..., Павловићева, Павловићеве, Павловићевој...* Овакав творбени модел шири се, наравно, и на несловенска презимена (исп. *Тачерка, Тачерке, Селешова, Селешове* и сл.). Женске презименске варијанте имају и друге предности у односу на официјелну ономастичку формулу за женско лице. Изведеница је, најпре, економичнија комуникативна јединица (економичније је употребити форму *Пејровићка/Пејровићева, Чилерка/Чилерова* него целу формулу – *Драјана Пејровић, Тансу Чилер*), а од изведених форми могуће је направити посесивни придев. (Ово важи само за изведенице на *-ка*.⁴⁷)

3.2.3. Дистрибуција форми именовања женских особа у новинарском тексту, наравно, није уједначена. У употреби су неколике антропонимске форме: службена ономасичка формула (*Моника Селеш*), женско лично име (*Моника*), презиме (*Перкучин, Фазлић*), женска презименска

⁴⁷ Исп., на пример, наслов једног чланка у Политици од 15.10.1995: *Чилеркин њренуџак исијине*.

варијанта (*Графова, Селешова, Марковићка, Чилерка*). Највише потврда различитих начина именовања лица женског пола можемо наћи у спортским рубрикама дневних и недељних листова. То је и разумљиво кад се има у виду да је спорт готово једино подручје где се жене јављају често и где су, кад је експонирање у јавности у питању, колико толико равноправне са мушкарцима. Изван спортских рубрика жене су ретко учесници догађаја, а кад се тамо и нађу онда се идентификација врши, по правилу, двокомпонентним моделом.

3.2.4. У вези са творбеном структуром женске презименске варијанте потребно је прокоментарисати једнолично присуство одређених формација у спортским рубрикама новина. Стиче се, наиме, утисак, да у новинском тексту и нема других формација осим оних типа *Селешова, Пејровићева*. Могло би се, на основу површне анализе оваквих примера, закључити да се у новинском дискурсу чува заправо она стара диференцијација по којој удата жена има презименску варијанту на *-ка*, а не-удата (девојке) на *-ова/-ева*. Пажљивији осврт указје на то да би такав закључак био преурађен. Примећује се, наиме, да неки новинари и репортери радија и ТВ употребљавају обе форме недиференцирано.⁴⁸ Велико присуство примера типа *Селешова* у спортским рубрикама може се објашњавати било некаквим маниром карактеристичним за спортску журналистику, било морфонолошким разлозима (рецимо од презимена какво је, на пример, *Селеш* не праве се женске презименске варијанте на *-ка*)⁴⁹. Дакле у феминизацији презимена користе се, начелно, оба формата (*-ка* и *-ова/-ева*) недиференцирано с обзиром на узраст именоване женске особе.⁵⁰

⁴⁸ Илустрације ради споменућемо да је 23.2.92, приликом директног преноса рукометне утакмице женских екипа из Подгорице и Београда, репортер радија рукометашнице идентификовао формама на *-ка* (*Булајковићка, Ђуровићка*), а никада на *-ева*.

⁴⁹ Исп. и следећи карактеристичан пример: *Према сазнањима полицајце, Рајковић и Хорвајцова забављали су се у minulих шест месеци*. Блиц, 14.01.2003. У наведеном примеру се женском презименском варијантом (*Хорвајцова*) јасно диференцира девојка од младића. (Кад не би било тако, не би се знало, без додатне информације, ко је мушко, а ко је женско.) Треба додати и то да се од наведеног презимена (Хорват) не може ни правити женска презименска варијанта помоћу суфикса *-ка*.

⁵⁰ Занимљив пример чули смо јанура 2003. на телевизији: ТВ-репортер је Миру Марковић, супругу бившег председника СРЈ Слободана Милошевића, у једном тренутку назвао *Марковићева*. Необичност ове презименске форме огледа се у томе што је направљена од девојачког презимена, а односи се на удаз жену. Остаје до краја нејасно како би репортер поступио да је за основу именовања узео мужевљево презиме Милошевић.

ЛИТЕРАТУРА

Barić, Eugenija. 1980. Imeničke složenice neprefiksalsne i nesufiksalsne tvorbe. Sveučilišna naklada Liber. Zagreb.

Речник српскохрватскога књижевног језика, I-VI (Нови Сад/Загреб, 1967, I-II; Нови Сад – Загреб, 1969, III; Нови Сад, 1971, IV; Нови Сад, 1973, V; Нови Сад, 1976, VI).

Ćorić, Božo. 1990. „Sociolingvistički status naziva za osobe ženskog pola u srpskohrvatskom jeziku”, *Fluminensia*, god. I, broj 2/1989; godina II, br. 1-2/1990, Rijeka, 103 - 108.

Ћорић, Божо. 1996. „О суфиксалној универбацији у српском језику”. *Српски језик* 1, бр. 1-2, Београд, 60-64.

Ćorić, Božo. 1997. „Međuzavisnost tipa teksta i forme antroponima u savremenom srpskom jeziku”. *Slavia*, Ročnik 66, 285-292.

Ćorić, Božo. 1998. „Ekspanzija nekih stranih tvorbenih elemenata u savremenom srpskom jeziku”. In: *Slavica Pragensia ad tempora nostra* (Univerzita Karlova), Praha, 168-172.

Ћорић, Божо. 1999. „О једном нерегистрованим, а продуктивном суфиксу (суфикс *-изација*)”. In: Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани”, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 63-69.

Ћорић, Божо. 2000. „Суфикс *-исџ/а/* у српском стандардном језику”. *Наш језик*, XXXIII / 3-4, 211-235.

Ћорић, Божо. 2001-а. „Творбено-семантичка анализа именица на *-изам* у савременом српском језику”. *Књижевност и језик* XLVIII, број 1-2, 37-56.

Ћорић, Божо. 2001-б. „Суфикс *-ада* у савременом српском језику”. *Српски језик* VI/1-2, 167-175.

Шипка, Милан. 1998. *Приче о речима*. Београд,